

УДК 341.9

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-6\(12\)-151-158](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-6(12)-151-158)

Ткаченко Віта Віталіївна, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, e-mail: tkachenkovita85@gmail.com +38 (0542) 70-10-32, <https://orcid.org/0000-0001-5432-4981>

ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питань колізійного регулювання договірних зобов'язань. Актуальність проведеного дослідження викликана розвитком договірних відносин із іноземним елементом внаслідок розширення економічних та господарських зв'язків в рамках євроінтеграції України.

Авторка звертає увагу на наявність єдиного колізійного регулювання договірних зобов'язань, що склалася внаслідок уніфікації норм міжнародного приватного права та можливості застосування окремих колізійних прив'язок в ході правозастосовної практики. Акцентується увага на правовій природі договірних відносин, що підпадають під сферу дію колізійного регулювання, оскільки вони повинні відповідати ознакам приватноправового характеру, враховуючи наявність у міжнародному приватному праві принципу автономії волі, що є загальним при виборі права застосовуваного до відповідних правовідносин. Також надано характеристику принципу найбільш тісного зв'язку, який відіграє подвійну роль – і колізійної прив'язки, і, можливо не загальною, але спеціального принципу міжнародного приватного права.

Авторкою в ході аналізу чинного законодавства України вказано на наявність загального та спеціального колізійного регулювання договірних зобов'язань, а саме зміст статті 43 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначає загальну модель колізійного регулювання, тоді як стаття 44 визначає спеціальну.

В ході проведеного дослідження зроблені наступні висновки. На думку авторки, підхід до колізійного регулювання договірних зобов'язань в законодавстві України на сьогоднішній є достатньо обґрунтованим, враховуючи досвід Європейського Союзу щодо напрацювання єдиного уніфікованого підходу до регулювання таких відносин. Надання сторонам договірних відносин права самостійно обирати право, що підлягає застосуванню, відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного приватного права, а також дозволяє зробити висновок про наявність спеціального колізійного регулювання, що дотримується принципу автономії волі та дозволяє врахувати інтереси сторін договору.

Ключові слова: приватноправові відносини, принцип автономії волі, принцип найтіснішого зв'язку, іноземний елемент, колізійні прив'язки

Tkachenko Vita Vitaliyivna, Candidate of Law, Senior Vice-Chair of the Department of Administrative and Informational Law of Sumy National Agrarian University, m. Sumi, vul. G. Kondrat'va, 160, e-mail: tkachenkovita85@gmail.com +38 (0542) 70-10-32, <https://orcid.org/0000-0001-5432-4981>

THE CONFLICT-OF-LAWS ISSUES IN CONTRACTUAL OBLIGATIONS

Abstract. The article is devoted to the study of conflict-of-law regulation of contractual obligations. The urgency of the study is due to the development of contractual relations with foreign elements due to the expansion of economic ties in the framework of Ukraine's European integration.

The author pays attention to the existence of a single conflict-of-law regulation of contractual obligations, which has developed as a result of the unification of private international law and the possibility of applying certain conflict of laws in the course of law enforcement practice. Emphasis is placed on the legal nature of contractual relations that fall under the scope of conflict-of-law regulation, as they must meet the characteristics of private law, given the presence in private international law of the principle of autonomy of will, which is common in choosing the law applicable to the relationship. It also describes the principle of the closest connection, which plays a dual role – and conflict of interest, and perhaps not a general but a special principle of private international law.

The author during the analysis of the current legislation of Ukraine points to the existence of general and special conflict regulation of contractual obligations, namely the content of Article 43 of the Law of Ukraine «On Private International Law» defines the general model of conflict regulation, while Article 44 defines special.

In the course of the study the following conclusions were made. In authors opinion, the approach to the conflict-of-law regulation of contractual obligations in the legislation of Ukraine today is quite reasonable, given the experience of the European Union to develop a single unified approach to the regulation of such relations. Granting the parties to a contractual relationship the right to choose the applicable law is in line with current trends in private international law, and also allows us to conclude that there is a special conflict of laws that adheres to the principle of autonomy and allows to take into account the interests of the parties.

Keywords: private law relations, principle of autonomy of will, principle of closest connection, foreign element, connecting factor

Вступ. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в нашій державі, зумовлюють розвиток договірних відносин, що мають іноземну складову. Тому визначення права, що буде застосовуватись до регулювання зазначених відносин, набуває особливої актуальності. Доктрина міжнародного приватного права та правозастосовна практика обумовлюють наявність певних особливостей у регулюванні договірних зобов'язань, а саме можливості застосування угоди про право, обраного сторонами для регулювання договірних відносин; використання договірної колізійної прив'язки для визначення права, що підлягає застосуванню до договірних відносин; застосування інших колізійних прив'язок у випадку неможливості визначення права на підставі договірної колізійної прив'язки та ін.

Постановка завдання. Зазначене вище обумовлює мету нашого дослідження: проаналізувати законодавство України й визначити основні принципи колізійного регулювання договірних зобов'язань та юридичну літературу, а саме підходи до розуміння поняття колізійного регулювання договірних зобов'язань та його окремих особливостей.

Результати дослідження. Внаслідок регулятивного характеру договірні зобов'язання визначають правомірну поведінку суб'єктів цивільних право-відносин, забезпечують її дотримання усіма учасниками цивільного обігу, а у разі порушення правил цієї поведінки – створюють можливість для застосування відповідних заходів цивільно-правової відповідальності. Усі договори відрізняються спеціальними ознаками, обумовленими специфікою

регулюючої їх галузі. Оскільки право як систему галузей можна умовно розділити на приватну і публічно-правову підсистеми, найбільш загальним буде розмежування договорів на приватно-правові і публічно-правові [1, с. 30].

Власне і предмет регулювання міжнародного приватного права охоплює договірні відносини.

Розділ III Закону України «Про міжнародне приватне право» визначає колізійні норми щодо правочинів, довіреності, позовної давності, а Розділ VI колізійні норми щодо договірних зобов'язань.

Увага, яку приділяють у доктрині міжнародного приватного права положенням, що регулюють загальні питання міжнародного приватного права, пояснюється, передусім, тією роллю, яку вони відіграють в процесі вирішення справ, що виникають з приватних відносин, ускладнених іноземним елементом. По-перше, ці норми визначають порядок і умови екстериторіальної дії національного закону і застосування на території певної держави іноземного права (чи виконання іноземного судового рішення). По-друге, всі колізійні норми, незалежно від виду, підпорядковуються загальним правилам, що регулюють такі питання, як відсилання, необхідність правової кваліфікації, недопущення обходу закону, тощо. Ці питання неминуче виникають в умовах співіснування та взаємодії відокремлених правових систем, кожна з яких має свою специфіку, отже – вони потребують відповідного нормативного регулювання[2, с. 229].

Зазначене в тому числі відноситься і до договірних зобов'язань, оскільки

ки колізійні норми поширюють свою дію на них.

На думку Ю. Венгринюка, до основних засад колізійного права в сфері договірних зобов'язань можна віднести наступне:

- застосування колізійних норм виключно до договірних відносин, ускладнених іноземним елементом;

- визнання можливості та доцільності застосування іноземного права у зв'язку із об'єктивними вимогами міжнародного спілкування та справедливості;

- недоцільність відмови у застосуванні іноземного права через наявність відмінностей між правовими, економічними чи політичними системами іноземної країни чи країни суду;

- здійснення пошуку правового порядку, який має найбільш тісний зв'язок із договором, укладеним сторонами з різних країн. Отже, основу колізійного права в сфері договірних зобов'язань становлять насамперед колізійні норми та загальні положення міжнародного приватного права, які обумовлюють критерії і межі застосування колізійних норм. Відтак, зважаючи на характер та природу колізійних норм, можна сказати, що вони не належать ані до матеріальних норм, ані до процесуальних. Але, колізійне право в сфері договірних зобов'язань дає певні матеріальні і процесуальні можливості сторонам договору (обрати право, що підлягатиме застосуванню до договору, посилання на колізійні норми в судовому процесі, захист своїх прав, тощо) [3].

Питання побудови системи колізійних норм може бути вирішене відповідно до декількох конкуруючих концепцій. Перш за все, можливим, з теоретичної точки зору, є формулювання однієї, універсальної для всіх типів договірних зобов'язань, колі-

зійної прив'язки. Практичні спроби в цьому напрямку, проте, були з самого початку приречені на провал, оскільки договірні питання занадто об'ємні та різноманітні, наділені значною специфікою задля того, щоб зняти їх одним колізійним правилом. Тому, більш практичними є два інших теоретичних положення.

По-перше, формулювання окремих (специфічних) колізійних правил для різноманітних типів договірних відносин.

По-друге, розробка на підґрунті компромісу колізійних засад за винятками щодо тільки деяких видів договорів. З погляду на обмеженість кількості окремих колізійних правил, таке вирішення є найбільш прийнятним, оскільки сприяє створенню стрункої та зрозумілої системи колізійних приписів. Отже, визначення права, яке застосовується до договору (договірного статуту), відбувається з використанням вже відомих і в цілому надійних колізійних прив'язок, позбавлених зайвих, невинуватих новацій. Подібний підхід є затребуваним й при міжнародно-правовій уніфікації колізійного регулювання. Розробники уніфікованих норм, наприклад Конвенції про право, що застосовується щодо договірних зобов'язань, 1980 р., під час пошуку колізійного розв'язання договірних відносин виходили з порівняльно-правових засад, розуміючи, що надмірна оригінальність навряд чи сприятиме досягненню компромісу, що, однак, не означає вирішення всіх питань розробки уніфікованого колізійного регулювання[4, с. 92-93].

Для прикладу слід навести деякі аспекти уніфікації колізійних норм щодо договірних зобов'язань в ЄС,

розглянуті дослідниками в галузі міжнародного приватного права. Як зазначає К.Цірат, у ЄС питання форми угоди про вибір права було вирішено на початковому етапі уніфікації норм, що регулюють договірні зобов'язання, тобто ще в Римській конвенції, але в інший, аніж було запропоновано Гаазькою конференцією, спосіб. Такий підхід, на думку законотворців ЄС, показав себе як ефективний, тому його без змін було запозичено у Регламенті Рим I. У Римській конвенції та Регламенті Рим I форму угоди про вибір права визначає той же правопорядок, який визначає форму основного договору. У свою чергу, такий правопорядок визначається на основі кількох прив'язок, які застосовуються в альтернативному порядку. Така система була створена для зручності та визначеності (логічно, що право, яке регулює форму основного договору, регулюватиме й форму угоди про вибір права, що застосовуватиметься до основного договору) [5, с.102].

Ю. Венгринюк, керуючись положеннями Римської конвенції, зазначає, що Свободу вибору сторонами права було визнано в Європі ще з моменту прийняття Римської конвенції 1980 р., яку згодом було трансформовано в правовий інструмент Європейського Союзу Регламент «Рим I». Свобода вибору сторонами права є предметом певних обмежень у колізійному праві у сфері договірних зобов'язань, і ці обмеження охоплюють її ефективність та визначеність. Однак, незважаючи на ці обмеження, свобода вибору сторонами права залишається однією з найбільш важливих положень у боротьбі з правовою невизначеністю, з якою стикаються сто-

рони, укладаючи безліч міжнародних договорів із можливістю застосування різних національно-правових систем держав-членів Європейського Союзу. Автор вважає, що ст. 3 Регламенту «Рим I» дозволить краще зрозуміти, як ця концепція працює на практиці, та надасть можливість здійснити вдосконалення колізійного права України у сфері договорів відповідно до положень європейського міжнародного приватного права [6].

У наші дні доктриною та практикою підтверджено, що для великої кількості видів договорів неможливо існування якогось одного формалізованого колізійного правила. Проте справедливе вирішення колізійних питань у міжнародних договірних правовідносинах було запропоновано світові знову ж таки на основі двох засад: принципу автономії волі та принципу найтіснішого зв'язку права країни з певними правовідносинами, який (принцип) у договірній сфері означає, як правило, застосування *lex personalis* сторони, яка повинна виконати дію вирішального значення для змісту договору (принцип характерного виконання зобов'язання — *characteristic performance*). Український законодавець намагався найповніше відтворити в Законі як схему, так і зміст колізійного регулювання договірних відносин Римської конвенції. Статті Закону, що відносяться до колізійних правил для правочинів (розділ ст. 31–33) і договорів (розділ VI, ст. 43–47), цілком або частково запозичені з тексту Римської конвенції [7, с. 15].

Слід зазначити, що в Законі України «Про міжнародне приватне право», закріплено дві моделі колізійного регулювання – загальну та спеціальну.

Перша закріплена наступним положенням, що сторони договору, згідно із статтями 5 та 10 зазначеного Закону, можуть обрати право, що застосовується до договору, крім випадків, коли вибір права прямо заборонено законами України (стаття 43 Закону України «Про міжнародне приватне право»). Спеціальна ж модель визначена статтею 44 цього ж Закону, якою визначено порядок вибору права у разі відсутності згоди сторін, при цьому законодавець надає перелік осіб, що є стороною договірною зобов'язання, що повинна здійснити виконання, яке має вирішальне значення для змісту договору. Наприклад, за договором купівлі-продажу – продавець; за договорами про надання послуг – виконавець. Однак правом, з яким договір найбільш тісно пов'язаний, вважається:

1) щодо договору про нерухоме майно – право держави, у якій це майно знаходиться, а якщо таке майно підлягає реєстрації, – право держави, де здійснена реєстрація;

2) щодо договорів про спільну діяльність або виконання робіт – право держави, у якій провадиться така діяльність або створюються передбачені договором результати;

3) щодо договору, укладеного на аукціоні, за конкурсом або на біржі, – право держави, у якій проводяться аукціон, конкурс або знаходиться біржа.

Вбачається, що зазначені вище норми Закону «Про міжнародне приватне право» демонструють закріплення на законодавчому рівні наступних принципів міжнародного приватного права: принцип автономії волі та принципу найтіснішого зв'язку права країни з певними правовідносинами.

Щодо останнього, то деякі науковці звертають увагу на наступне. Норми, що містять формули прикріплення, подібні до «закону найбільш тісного зв'язку», називають гнучкими, оскільки саме розуміння цього поняття, або поняття «закон сутності правовідношення», має еластичний, безрозмірний характер, що передбачає різноманітне тлумачення і широку свободу правозастосовчого органу. У багатьох сучасних національних кодифікаціях міжнародного приватного права принцип найбільш тісного зв'язку відіграє подвійну роль – і колізійної прив'язки, і, можливо не загального, але спеціального принципу міжнародного приватного права. Якщо йдеться про колізійну прив'язку, доречнішим є вжиття терміна «закон найбільш тісного зв'язку» [8].

Принцип автономії волі у приватноправових відносинах, на думку А. Філіп'єва, вимагає створення цілої низки обмежень його здійснення, характер яких залежить від рівня впливу держави на ті чи інші приватноправові відносини, оскільки вони мають тісний зв'язок із публічно-правовими відносинами, а захист публічних інтересів є одним із першочергових інтересів держави. Внаслідок цього щодо окремих видів правовідносин перелік таких обмежень є ширшим, а щодо інших – навпаки. Більше того, по – дальший розвиток цього інституту залежатиме від того, яким буде вплив держави на суспільні відносини загалом: якщо він посилюватиметься, то кількість обмежень збільшуватиметься, а можливості учасників щодо здійснення вибору права – пропорційно зменшуватимуться [9, с.28].

Висновки. На нашу думку, підхід до колізійного регулювання договірних зобов'язань в законодавстві України на сьогоднішній є достатньо обґрунтованим, враховуючи досвід Європейського Союзу щодо напрацювання єдиного уніфікованого підходу до регулювання таких відносин. Надання сторонам договірних відносин права самостійно обирати право, що підлягає застосуванню, відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного приватного права, а також дозволяє зробити висновок про наявність спеціального колізійного регулювання, що дотримується принципу автономії волі та дозволяє врахувати інтереси сторін договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кізлова О. С. Використання дефініції договірні зобов'язання у сучасному законодавстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. №. 6-1 (2). 30-33
2. Кисіль В. І. Колізійне регулювання в сучасному міжнародному праві. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2000. №. 4. 225-244
3. Венгринюк Ю. В. Проблема дослідження колізійного права у сфері договірних зобов'язань. *Perspective innovations in science, education, production and transport*. 2013. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/dec-2013>
4. Борт О. П. Статика та динаміка статусу договірної зобов'язання як фактор розвитку цивільного обігу. *Международное право развития: современные тенденции и перспективы : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Одесса, 17 июня 2015 г.)*. Одесса. 2015. 91-97

5. Цірат К. Міжнародно-правова уніфікація форми угоди про вибір права у договірних відносинах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Юридичні науки*. 1(104).2017. 98-103

6. Венгринюк Ю. В. Допустимість вибору «недержавного права» як права, що застосовується до договору в Європейському Союзі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. 70. 105-111 URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2013_70_18

7. Довгерт А. С. Законодавство України з міжнародного приватного права: джерела запозичення. *Приватне право і підприємництво*. 2014. 13. 13-17

8. Чевичалова Ж. В. Щодо принципу найбільш тісного зв'язку в сучасному міжнародному приватному праві. *Теорія і практика правознавства*. 2016. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_2_7

9. Філіп'єв А. О. Вибір права та його обмеження в джерелах міжнародного приватного права ЄС та України: порівняльно-правовий аналіз. *Адвокат*. 2012. 9. 23-28

REFERENCES:

1. Kizlova O. S. (2013). Vykorystannia defynitsii dohovirni zoboviazannia u suchasnomu zakonodavstvi [The use of the definition of contractual obligations in modern law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Jurisprudence*, 6-1 (2), 30-33 [in Ukrainian].
2. Kysil V. I. (2000). Conflict regulation in modern international law [Koliziine rehuliuвання v suchasnomu mizhnarodnomu pravi]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy – Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine*, 4, 225-244 [in Ukrainian].
3. Vengrinyuk Y. V. (2013). Problema doslidzhennia koliziinoho prava u sferi dohovirnykh zoboviazan [The problem of conflict of law in the field of contractual obligations]. *Perspective innovations in science, education, production and transport*. Retrieved

from <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/dec-2013>

4. [in Ukrainian].

5. Bort O. P. (2015) Statyka ta dynamika statutu dohovirnoho zoboviazannia yak faktor rozvytku tsyvilnoho obihu [Statics and dynamics of the statute of the contractual obligation as a factor in the development of civil circulation]. *Mezhdunarodnoe pravo razvytyia: sovremennye tendentsyy y perspektyvy: materyaly mezhdunar. nauch.-prakt. Konf. – International development law: current trends and prospects: international materials. scientific-practical* (pp. 91-97). Odessa [in Ukrainian].

6. Tsirat K. (2017). Mizhnarodno-pravova unifikatsiia formy uhody pro vybir prava u dohovirnykh vidnosynakh [International legal unification of the form of the agreement on the choice of law in contractual relations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka Yurydychni nauky – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv Legal Sciences, 1 (104)*, 98-103 [in Ukrainian].

7. Vengrinyuk Y. V. (2013). Dopustymist vyboru “nederzhavnogo prava” yak prava, shcho zastosovuietsia do dohovoru v Yevropeiskomu Soiuzi [Admissibility of the

choice of “non-state law” as a law applicable to the treaty in the European Union]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current issues of state and law, 70*, 105-111. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2013_70_18 [in Ukrainian].

8. Dovgert A. S. (2014). Zakonodavstvo Ukrainy z mizhnarodnoho pryvatnoho prava: dzherela zapozychennia [Legislation of Ukraine on private international law: sources of borrowing]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo – Private law and entrepreneurship, 13*, 13-17 [in Ukrainian].

9. Chevychalova J. V. (2016). Shchodo pryntsyphu naibilsh tisnoho zviazku v suchasnomu mizhnarodnomu pryvatnomu pravi [On the principle of the closest connection in modern private international law]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_2_7 [in Ukrainian].

10. Filipiev A. A. (2012). Vybir prava ta yoho obmezhenia v dzherelakh mizhnarodnoho pryvatnoho prava YeS ta Ukrainy: porivnialno-pravovy analiz [The choice of law and its limitations in the sources of private international law of the EU and Ukraine: a comparative legal analysis]. *Advokat – Lawyer, 9*, 23-28 [in Ukrainian].